

Levende biblioteks billeder

Den første biblioteksfilm 1922

Af Martin Dyrbye

Indledning

I de senere år er det blevet mere og mere almindeligt, at biblioteker fortæller om sig selv og deres virke gennem brugen af levende billeder. Fx findes på det efterhånden meget udbredte massemedie eller såkaldte "sociale medie" *You Tube* talrige skandinaviske filmoptagelser – enten optaget på video eller film, som så siden er blevet digitaliserede – omhandlende biblioteker. Disse biblioteksfilm har en kortere eller længere varighed og emnespredningen er stor, men mange af dem er af oplysende karakter.

Låneren får altså før biblioteksbesøget mulighed for at danne sig et kort indtryk af, hvad det pågældende bibliotek rummer af muligheder. Der kan også være tale om film, hvor låneren instrueres i brugen af biblioteket og dets faciliteter. Mulighederne er næsten uanede og kun fantasien sætter grænser for, hvad der kan fortælles om fx folkebiblioteket gennem brugen af filmmediet.

I dag har praktisk taget alle, der er i besiddelse af en mobiltelefon med en filmoptager, et videokamera el. lign. mulighed for at skrive drejebogen til deres egen film, og "lægge den ud på nettet", altså i digital form videreformidle filmen på Internettet. Sådan har det imidlertid ikke været altid.

Før den digitale tidsalders begyndelse, altså få årtier tilbage, satte de tekniske og økonomiske muligheder deres naturlige begrænsninger for optagelser af fx biblioteksfilm. En række biblioteksfilm er

Martin Dyrbye, Lektor, cand.mag. & phil. & cand.scient.bibl.; Det Informationsvidenskabelige Akademi, Birketinget 6, 2300 København S

velkendte blandt danske biblioteksfolk. Det gælder deriblandt klassikerne *Biblioteksfilmene Ungdom og Bøger* (1940), *Biblioteket er åbent* (1949), *Åbne reoler* (1955) og *Biblioteket - i dag og i morgen* (1970).¹

Hvad der derimod ikke er særlig velkendt i dag er, at der faktisk findes en biblioteksfilm, som blev optaget helt tilbage i 1922, altså på en tid, hvor filmmediet fortsat var forholdsvis nyt og uprøvet i en bibliotekssammenhæng. I det følgende skildres historien om tilblivelsen af den indtil dato ældst kendte danske biblioteksfilm og dens indhold. Filmen, *Københavns Kommune Biblioteker*, er i dag bevaret i Filmarkivet, Det Danske Filminstitut, og den er en del af den bibliotekshistoriske kulturarv. Den fortjener som sådan at blive bevaret for eftertiden.

Biblioteksfilmene fra 1922 er typisk for sin tid, og som genre er den også interessant. Der er tale om en kortfilm, men samtidig er den også en dokumentarfilm, der som genre netop i 1922 ændrede karakter. Ifølge det danske opslagsværk *Filmleksikon* defineres *dokumentarfilm*, som en "filmgenre, der i modsætning til spillefilmen fremviser autentiske mennesker, miljøer og hændelser, men i en udpræget forarbejdning, som typisk tjener folkeoplysende, agiterende eller kunstneriske mål...", og videre anføres at dens "gennembrud kom med amerikaneren Robert Flahertys spillefilmlange eskimoskildring *Nanook, kuldens søn...*" fra selvsamme år, 1922, som den danske biblioteksfilm blev forevigt og forevist.

Definitionen bygger i øvrigt på dokumentarfilmpioneren, englænderen John Griersons overvejelser om genrens særlige egenskaber, og han regnes for den, der opfandt begrebet *documentary film*, der omhandler "the creative treatment of actuality".²

Baggrunden

I efteråret 1921 blev ideen om afholdelsen af en dansk bogudstilling fremsat for første gang, og den blev modtaget "med den største Interesse" blandt folk i bogbranchen. I februar 1922 afholdt Boghandlerklubben et møde for indbudte forfattere og biblioteksfolk, og her blev "Planens Hovedlinjer nøjere udformet." Det var ikke hensigten, at afholde en historisk, men "en moderne Bogudstilling", som præsenterede "det Trin, hvorpaa den danske Bog staar

den Dag i Dag, og belyser dansk Bogvæsens nuværende Udvikling” i det, der også gerne i samme moment skulle danne rammen om en ”dansk Boguge”. Formålet var, at fremme kendskabet til den danske ”Digtekunst i Nutiden” og ”den gode danske Bog”. Desuden fremhævede arrangørerne, at udstillingen også skulle øge interessen for bogens ”kulturelle Værdi”, og dens betydning ”i videst muligt Omfang til Gavn for hele vort Aandsliv.”

Der blev nedsat en ”Udstillingsbestyrelse” med valgte repræsentanter for samtidens bogbranche. Fra forlagsboghandlerne deltog Frederik Gad, Paul Hagerup, Axel Sandal og Ove Tryde, samt repræsentanter for Gyldendalske Boghandel, dvs. Axel Garde og Frederik Hegel. Københavns Boghandlerforening repræsenteredes ved frk. Ellen Branth og fra Provinsboghandlerforeningen deltog Johannes Lyng i arbejdet. Også Forfatterforeningen havde sæde i bestyrelsen med indtil flere repræsentanter, nemlig Sophus Michaëlis, Sven Lange, Svend Dahl, Hans Henriksen, Louis Levy, J. O. Bøving-Petersen og Karl Larsen. Som repræsentant for pressen deltog Journalistforeningens udsendte, Kristian Dahl. Det praktiske arbejde med forberedelserne blev lagt i hænde på udstillingens generalsekretær, underbibliotekar ved Universitetsbiblioteket Carl Dumreicher. Den store begivenhed blev planlagt til at skulle finde sted i Industriforeningen i København over knapt to uger, dvs. fra den 16. – 28. september 1922.

I sommeren 1922, mens forberedelserne til bogudstillingen var i fuld gang, rettede Boghandlerforeningen en henvendelse til folkebibliotekspioneren, professor Andreas Schack Steenberg, som på Danmarks Biblioteksforenings årsmøde i Næstved den 10. – 11. juni 1922, overbragte en hilsen fra førstnævnte. Det fremgår af årsmødereferatet, at Boghandlerforeningen ”ønskede, at D. B. vilde fremstille og forevise en Film, der illustrerede det daglige Biblioteksarbejde. – Det overlodes Konsulent *Banke* at fremskaffe nærmere Oplysninger om Sagen.”³

Det blev den daværende bibliotekskonsulent i Statens Bibliotekstilsyn og leder af Danmarks Biblioteksforenings forretningsafdeling, Jørgen Banke, der fik overdraget ansvaret for, at tage sig af filmprojektet, og hen over sommeren 1922 var projektet ved at blive realiseret. Den 16. august 1922 skrev Banke et brev til den

daværende leder af Vejle Bibliotek, Harald Hvenegaard Lassen, og anmodede denne om at tage imod ”en Filmsoperatør”, som skulle ”faa en Del af Filmen til Bogugen” optaget på biblioteket. I brevet udtrykte Jørgen Banke håb om bibliotekets velvilje, og at man således ville ”være Hr. P. Eibye til Støtte under Foretagendet”, altså være ham behjælpelig med blandt andet ”at skaffe et forelsket Par, der kommer gennem Læsesalen og gaar hen til Dem og spørger om det maa se ”hvorledes et Kongebrev ser ud paa Tryk””, og Bankes personinstruktion fortsatte:

”De viser den Side i Hindenburg og Krarup, hvor et sligt staar og da de to aldrig har været paa Biblioteket før, fører De dem rundt, De viser hvor hensigtsmæssigt Kartoteket er indrettet, (Kortet ledes frem, det ses paa Billedet og den paagældende Bog ses baade ud og indvendig); De gaar langs de aabne Hyl-der og slutter i Børnelæsestuen, der helst skal være fuld af glade Unger enten Deres egne eller andres.”

I brevet slutning anmodede Banke om, at Hvenegaard Lassen meddelte, hvorvidt han kunne give tilladelse til filmoptagelsen, eller ”vi skal holde os væk fra Vejle.”⁴ Af det færdige resultat, altså biblioteksfilmens fremgår det, at Hvenegaard Lassen indvilgede i at deltage i projektet.

I et brev dateret den 23. august 1922 spurgte Carl Dumreicher Danmarks Biblioteksforenings daværende formand, Johannes Høirup, om foreningen ville forhøje bidraget til ”Hr. Bankes biblioteksfilm fra 300 til 500 kr.” Anmodningen var begrundet i ønsket om, at inddrage ”provinsens smukkeste biblioteksbygninger”, hvilket blev anset for en ”overordentlig virkningsfuld” effekt. Imidlertid var Den danske Boguge ikke selv i stand til at finansiere ekstraudgiften på de i alt 200 kr., idet ”vi selv bidrager med en saakaldt ”Forfatterfilm””,

Jørgen Bankes brev af 16. august 1922 til den daværende leder af Vejle Bibliotek, Harald Hvenegaard Lassen, hvor Banke anmodede denne om at tage imod ”en Filmsoperatør”, som skulle ”faa en Del af Filmen til Bogugen” optaget på biblioteket. (Vejle Bibliotekerne)

Jørgen Banke
Biblioteksconsulent

Fredensborg, d. 16/ 1902
Juli 8

Kære Hvenegaard karsen!

Da der sikkert vil komme en Filmsoperatør til
Vejle Bibliotek for at faa en Del af Filmen til Røpigen,
haaber jeg, at de vil give Tilladelse til Operationens i
Vejle Bibliotek og naar Hr. P. Dyrbye til Stätte under
Foretagendet. De maa skaffe et Jernstærkt Pap, der kommer
gennem Læsesalen og gaar hen til Dem og spørger om
Det maa se, hvorledes et Konceptet ser ud paa Tyske,
de viser den Side i Hundenburg og Krarup, hvor et styk
Staar og de de to aldrig har været paa Biblioteket
før, fører de hen mindst, de viser hvor henholdsvis
Kartoteket er indrettet. (Kartet lides frem, det ses paa
Billedet og den pågældende Bog ses baade ind og ind
vendig); de gaar langs de gamle Hylde og
slutter i Børneleestuen, der helst skal være
fuld af glade Unger enten Deres egne eller andres
de faar senere Meddelelse om, hvornaar den brender af,
dog vil jeg gerne have et Ord fra Dem, om de vil
give Tilladelsen, eller vi skal holde os vake fra Vejle.

Venlig Hilsen til Dem, Deres Hustru
og alle gode Biblioteksfolk, der
Øyder sig om en Hilsen fra
Prestekongerne
Jørgen Banke

som Dumreicher udtrykte det. Denne fremhævede ligeledes, at filmselskabet "Dansk Industrifilm" til gengæld var "rede til at ville lave en ualmindelig god og livfuld biblioteksfilm, der efter bogugen vil kunne vises landet over."

En uge senere, den 30. august 1922, skrev Jørgen Banke også om sagen til Høirup, og uddybede i sit brev, hvad Danmarks Biblioteksforening kunne forvente at få til gengæld for at yde de ekstra 200 kr. i filmstøtte:

"Kære Høirup.

Sagen ligger saaledes, at hvis vi giver 300 Kr., faar vi nogle faa Meter Film fra Biblioteket her i København, men giver vi 500 Kr., faar vi ogsaa Optagelser i Silkeborg, Vejle, Aarhus og Kalundborg, alle de Steder, hvor der er Stof til Film.

Filmen kan vi bagefter bruge i Agitationens Tjeneste, naar vi laaner et Fremstillingsapparat paa de Steder, den skal bruges. Vi skal selvfølgelig ogsaa arbejde paa at faa den kørt i alle Landets Biografteatre – altsaa, hvis vi overhovedet kan forsvare 300 Kr. til dette Formaal, er det lettere at forsvare de 500, thi for dem faar vi noget, for de 300 forbandet lidt.

Vi kunde jo sikkert sagtens faa det vedtaget i en Omgangsskrivelse, men det er der ikke Tid at vente paa. Saa du maa tage det Ansvar paa din brede Ryg, selvom der ligger aldrig saa mange tunge Ting i Forvejen.

Venlig hilsen

Din

sign. Jørgen Banke"⁵

Da "Den danske Boguge" for første gang så dagens lys i dagene den 16. – 28. september 1922 blev begivenheden naturligvis omtalt i Danmarks Biblioteksforenings medlemsblad "Bogens Verden". Det blev anført, at hensigten med bogudstillingen i Industriforeningen var, at "vække forøget Interesse" i "alle Befolkningslag" for både "den danske Nationallitteratur i videste Forstand som for Læsningsens Betydning i almindelighed." Det blev anset for nyttigt også for

bibliotekerne med ”denne nye Form for Bogagitation”. Især Bankes rolle i forhold til biblioteksfilmene vakte gehør:

”Underbibliotekar *Carl Dumreicher* er Udstillingens Sekretær, og Biblioteksinspektør *Svend Dahl* og Bibliotekskonsulent *J. Banke* har paa forskellig Maade bistaaet med Forberedelserne, den sidstnævnte især med Udarbejdelsen af den ”Biblioteksfilm”, som Boghandlerforeningen og Danmarks Biblioteksforening i Fællesskab lader optage og foreviser til Agitation for Bibliotekerne. Vi opfordrer vores Læsere til at aflægge den danske Bogudstilling et Besøg.”

Senere samme efterår blev bogudstillingen atter rosende omtalt i *Bogens Verden*. Bibliotekernes fremtrædende placering på udstillingen, foredrags- og udstillingsaktiviteterne blev fremhævet, men samtidig fandt man dog, at skønlitteraturen havde haft en dominerende stilling på udstillingen, og det ville have været ønskværdigt med mere faglitteratur.

Efter succesen i København blev initiativet med bogudstillingen fulgt op af lignende initiativer i de to øvrige danske byer, Aarhus og Odense, senere i efteråret 1922. Det fremgår af en notits i *Bogens Verden* fra efteråret 1922, at bogudstillingens sekretær i Aarhus var bibliotekar Erling Stensgård, mens henholdsvis rektor Holbeck (formand) og kaptajn A.V. Hansen (sekretær) stod i spidsen for dens fremvisning i Odense.⁶

Kun få kilder vidner om afholdelsen af bogudstillingen og filmforevisningen i 1922, bl.a. et foredrag holdt af Georg Brandes samt udstillingens trykte katalog findes bevaret for eftertiden. Det er et hefte på 67 sider med korte artikler om bøger og biblioteker, digte om bøger og en registrant over udstillere m.m. Forordet var skrevet af daværende statsminister, Niels Neergaard, Venstre, som for øvrigt var en kendt fortaler for bibliotekernes, bøgernes og læsningens udbredelse, som et vigtigt led i folkeoplysningen.

Der blev dagligt afholdt foredrag og forevist ”Films”, herunder biblioteksfilmene, undtagen den 26. september 1922, som betegnedes som ”Skolernes Dag”.

BOGUDSTILLINGEN

I

INDUSTRIFORENINGEN

16. TIL 28. SEPTEMBER 1922

KØBENHAVN MCMXXII

Dagbladet Politiken omtalte fra bogudstillingen to film, som blev anmeldt som ”både underholdende og interessante” (21. september 1922). Om biblioteksfilmen anførte anmelderen, at den ”viste Livet paa de kommunale Folkebiblioteker og illustrerede – ledsaget af en kortfattet, men velredigeret Tekst – baade Benyttelsen af Biblioteket og forskellige Eksempler paa de Besøgendes Ønsker.” Foruden biblioteksfilmen vistes også Bogugens Forfattere, ligeledes optaget i anledning af bogudstillingen. Her kunne den besøgende opleve korte filmklip med Henrik Pontoppidan, Georg Brandes, Johs. V. Jensen, Vilh. Andersen og Sophus Michaëlis. Netop klippet med Georg Brandes, som holdt bogudstillingens indledningsforedrag, vakte Politikens anmelders uforbeholdne glæde.

Filmens handling

Biblioteksfilmen, der består af 203 meter 35 mm nitratfilm (sort/hvid opt.), har en varighed på 7 minutter og 30 sekunder. Handlingen er enkel, overskuelig og realistisk. Der er tale om en stumfilm, og derfor forsynet med tekster, der forklarer dialogerne mellem de medvirkende. Den bærer titlen *Københavns Kommunebiblioteker Sct. Nicolai Bygning September 1922*. På filmrullens sidste 30 sekunder findes en ganske kort sekvens optaget foran centralbiblioteket i Vejle.⁷

Det var naturligt, at lade hovedstadens netop fuldt ud genåbnede hovedbibliotek i Sct. Nicolai Bygning være udgangspunktet for præsentationen af hovedstadens biblioteksvæsen. Efter at Statens Ernæringsraad omsider blev ophævet i efteråret 1921 og flyttede fra bygningen fik biblioteket ”nu omsider Raadighed over det nordlige Sideskib til Indretning af sin nye Læsesal, over den saakaldte Museumssal ovenover Kirkesalen – og af samme Størrelse som denne – til Indretning af Bogudlaan paa aabne Hylder, hvorved Læserne nu for første Gang fik direkte Adgang til en stor Del af Bibliotekets bestand. Læsesalen blev aabnet for Publikum 12. Januar 1922, Bogudlaanet 1. Maj samme Aar.”⁸

Katalog til Bogudstillingen i Industriforeningen 16.- 28. september 1922, arrangeret af Den Danske Boghandlerforening og Den Danske Forfatterforening (Det Kongelige Bibliotek, Småtrykssamlingen)

Interiørbilledet er fra "Hovedbibliotekets Læsesal" i lokalerne i Sct. Nikolai Kirkebygning, åbnet for publikum den 22. januar 1922 efter at Statens Ernæringsråd var fraflyttet lokalerne. (Det danske Filminstitut, kopi fra filmen)

Om netop læsesalen og dens ledelse i 1922 anførte Hvenegaard Lassen i *De danske folkebibliotekers historie 1876-1940* (1962) en interessant iagttagelse, som er vigtig i forbindelse med handlingen i biblioteksfilmen:

"Det blev institutionens hovedlæsesal, der under *Kjeld Hasselbalch-Larsens* ledelse udførte et stort og banebrydende læsesalsarbejde. Samme år åbnedes et udlån, på åbne hylder ovenover kirkesalen, af en del af hovedbibliotekets bøger. Her var opstillet 8.000 bind, mest udenlandsk skønlitteratur og biografier. Der var mange mennesker, der var glade ved nu at få direkte adgang til noget af hovedbiblioteket. Men udlånet var i 2. sals højde, og der var ingen elevator, så adgangen var noget besværlig. I stuen stod der på lukkede hylder 24.000 bind af hovedbiblioteket." ⁹

På billedet ses to lånerne i den klassiske situation, den velkendte "låner – bibliotekarsamtale", hvor læsesalens leder, daværende underbibliotekar K. Hasselbalch-Larsen, Københavns Kommunebiblioteker, er i dialog med to herrer, som er gerådet i tvivl om, hvad der er op og ned på sandheden om den legendariske Drakenbergs dramatiske liv og levned. Neutralt besvares spørgsmål af bibliotekaren ved et opslag, og lånerne får derved stillet deres nysgerighed. (Det danske Filminstitut, kopi fra filmen)

To af de medvirkende personer i filmen kan umiddelbart identificeres, henholdsvis bibliotekar K. Hasselbalch-Larsen, Københavns Kommunebiblioteker, og førnævnte Harald Hvenegaard Lassen, Vejle.¹⁰

I den første sekvens ses to herrer følges ad som venner gående i den indre by i København. Teksten fortæller seerne, at de taler om den gamle sagnomspundne skikkelse Drakenberg, og den ene (A) siger til den anden (B):

A: "Du mener altsaa ikke Drakenberg nogensinde har levet?"

Dertil replicerer B: "Vist har han ej! Du tror maaske ogsaa paa Holger Danske?"

Vennen A holder på sit, og fastholder, at ”Drakenberg *har* eksisteret. Den gamle Ulk blev næsten 150 Aar og giftede sig, da han var over 100 Aar.”

Igen er B påståelig, og kræver dokumentation for As påstand: ”Kan du maaske bevise det?”

Hjælpen er som bekendt oftere tættere på ens vej, end man måske umiddelbart tror, og et folkebibliotek synes inden for kameraets vinkel. De er faktisk på deres spadseretur kommet tæt på Sct. Nicolai bygning.

A henviser til, at svaret kan findes på biblioteket og anfører: ”Ja. – Du kan jo gaa med mig ind i Biblioteket her, saa skal jeg overbevise dig.”

De to venner går nu hen til bibliotekaren (C) ved skranken (Kjeld Hasselbalch Larsen) som stiller sig til disposition.

Vennen A spørger bibliotekaren om litteratur vedrørende Drakenberg: ”Har De nogen Bog om Drakenberg?”

Svaret lyder prompte fra bibliotekaren C: ”- Nej!”

Hoverende siger vennen B følgende: ”Der kan du se.”
Vennen A fortsætter med at spørge bibliotekaren til råds: ”Har De da heller ikke noget Billede af ham?”

Nu har A heldet med sig og bibliotekaren støtter ham ved at henvise til det nyeste værk, hvor Drakenberg er omtalt, og C siger derfor: ”Jo. Jeg skal vise Dem et ganske nyt værk med hans Billede og en lille Levnedbeskrivelse af ham.”

Kameraet stiller nu skarpt på en af bibliotekets bogrygge, nemlig det nyanskaffede værk, ”Dansk Biografisk Haandleksikon”.

Københavns Kommunebibliotekers bogbil er omtalt i beretningen fra 1925: "Fra [Kresbibliotekerne] indsendes pr. Post de hver Dag fra stedlige Laanere indkomne Requisitioner af Bøger fra Hovedbiblioteket. Expeditionen besørges Kl. 9-12 Fmd., hvorefter Bøgerne pr. Automobil udbringes til Bibliotekerne Kl. 1-4 Eftm". (Det danske Filminstitut, kopi fra filmen)

Så følger et billede fra værket om Drakenberg. Der er en kort tekst ledsaget af et billede, en tegning, der forestiller Drakenberg.

Det giver anledning til følgende afslutningsreplik fra A henvendt til vennen B: "Kan du saa se. Der staar jo ogsaa at han giftede sig i sit 111 Aar, og da hans Kone var død, friede han flere Gange – dog uden Held!"

De følgende sekvenser er mere kortfattede, men igen er det gennemgående tema, at folkebiblioteket kan hjælpe borgerne med mangt og meget. Samtidig er biblioteket også et sted, hvor ny teknologi tages i anvendelse, både telefonen og automobilen, som i de flestes øjne stadig var at regne for stor luksus i 1920erne, selvom begge fænomener var ved at gøre deres indtog i de større byer.

I filmens næste sekvens ringer en låner til folkebiblioteket, og spørger: "Hallo! Er det Hovedbiblioteket?", og derpå fortsætter efter at have fået bibliotekaren i tale: "De taler med Journalist Lassen, Østerbro. Jeg bestilte for tre Dage siden en Pjece om de store og smaa Bogstaver. Er den kommet hjem?"

Svaret fra bibliotekaren lyder prompte: "Ja. Laaneren har afleveret den. Og De skal faa den i Dag. Automobilten kører til Kredsbibliotekerne om et Kvarter."

Herefter ser tilskueren, at kommunebibliotekets velholdte sorte bogbil med chauffør kører punktligt af sted, for at bringe den ønskede titel ud til det lokale kredsbibliotek på Østerbro.

Det har i øvrigt hidtil været antaget, jf. Hvenegaard Lassens fremstilling, *De danske folkebibliotekers historie 1876-1940* (1962), at: "Da biblioteket i Gentofte i 1926 var blevet centralbibliotek, anskaffede det landets første bogbil. Dens formål var et dobbelt, dels at holde forbindelse med bibliotekets egne 6 afdelinger, og dels at betjene området 20 kommuner, hvor der efterhånden blev ca. 50 udlånssteder, der alle besøgte hver uge." (s. 288). Imidlertid kan det påvises både ud fra skriftlige og visuelle kilder, at Københavns Kommunebiblioteker faktisk kom før Gentofte med brugen af en bil til bogtransport. Fundet af biblioteksfilmene underbygger denne kendsgerning. Det fremgår ikke alene af biblioteksfilmene fra 1922, men faktisk også af den senere udgivne publikation *Københavns Kommunebiblioteker – Beretning 1918-1925* (1925), hvor bilen fra filmene faktisk findes gengivet på et fotografi, og kort omtales under skildringen af Udlaansexpeditionen med følgende ord: "Denne omfatter 1) Hovedbibliotekets Bogudlaan og 2) Expedition af Bøger til Kredsbibliotekerne. Fra disse indsendes pr. Post de hver Dag fra stedlige Laanere indkomne Rekvisitioner af Bøger fra Hovedbiblioteket. Expeditionen besørgeres Kl. 9-12 Fmd., hvorefter Bøgerne pr. Automobil udbringes til Bibliotekerne Kl. 1-4 Eftm. Hovedbibliotekets Transport-Automobil blev anskaffet i November 1920." (s. 34-35).

Derpå følger en ny sekvens, hvor man følger en kvinde, der opsøger biblioteket, og stiller spørgsmålet: ”Jeg ønsker at rejse til Oberammergau, maaske kunde Biblioteket give mig nogle Oplysninger?”

Tilskueren er ikke i tvivl derom, idet en række kartotekskort med relevante ældre og nyere titler toner frem på lærredet, deriblandt den seneste og mest aktuelle anskaffelse inden for emnet: Oberammergau; ”Canton. W. The passion play of Ober-Ammergau (i: *Review Of Reviews*, 1922. 4 S. Tekst + 24 Illustrationer.)”

Låneren stiller sig tilfreds med udvalget og ytrer følgende: ”Tak! Jeg vælger den engelske med Billeder af Passionskuespillene.”

Dermed havde låneren altså fået efterkommet sit ønske.

Også i 1922 havde lånerne vidt forskellige spørgsmål, der trængte sig på i forbindelse med dagens biblioteksbesøg, og meget naturligt rejste en af bibliotekets måske mere sjældne gæster det også dengang meget relevante spørgsmål: ”Sig mig, Frøken, hvad koster det at *leje* Bøger her?”

Svaret, som for låneren ikke var en selvfølge, lød til dennes overraskelse: ”Ingenting! Det er Kommunens Bibliotek, og Hjemlaanet af Bøger er gratis for alle Byens Indbyggere.”

Spørgeren var dog stadig i tvivl: ”Ganske gratis?”

Og bibliotekaren kunne forsikre låneren om, at det vitterlig var gratis og nemt, at få adgang til at låne bøger: ”Ja, naar De gaar hen til Skriveren der, vil De kunne blive indmeldt som Laaner, men De skal gerne medbringe et Bevis for, at De er fast bosat her i Byen.”

En anden låner var usikker på, hvorvidt der fandtes åbne hyl-der på biblioteket, og spurgte derfor bibliotekaren om følgende: ”Frøken, maa man selv gaa ind til Bøgerne?”

Svaret lød prompte: ”Ja, værsgo’, jeg skal gerne vise Dem, hvordan de er ordnet paa Hylderne.”

I filmen rejses også den problemstilling, som stadig er velkendt, at en låner tilsyneladende kan huske en titel, men ordlyden er ikke helt korrekt, og faren for misforståelser lurser. Heldigvis kan den rutine-rede bibliotekar hurtigt korrigere fejlen, som i dette tilfælde blev begået af et stort barn, i filmen omtalt som ”lille Ven”.

Barnet mødte op på sin faders vegne, og spurgte således: ”Jeg skulde laane ”Universitetets Undere” til Far. Har De den Bog, Frøken?”

Det kompetente svar lød: ”Du mener vist ”Universets Un-dere”, lille Ven, nu skal jeg tage den til dig.”

I filmens sidste sekvenser rettede to lånere forespørgsler til biblio-tekaren om følgende to emner af vidt forskellig karakter, men som også viste bibliotekets store spændvidde i bogbestanden, men også de muligheder det rummede i fx erhvervsøjemed, henholdsvis:

”Har De Georg Brandes samlede Skrifter? Jeg vil gerne læse hans Tale ved Afsløringen af Absalon-Statuen.” Og: ”Jeg be-stilte i gaar en Bogliste om Kaniner og Kaninavl. Er den fær-dig, Frøken?”

Her sluttede så den københavnske biblioteksfilm, og en ny del fø-jedes til om ”Vejle Kommunebibliotek.” Der er kun ganske få se-kunder bevaret af denne filmens 2. del, som efter al sandsynlighed må dreje sig om den førnævnte Vejle-film. Der er billeder af bib-lioteksbygningen set ude fra med en livlig trafik af lånere til og fra biblioteket, og en af de medvirkende er som nævnt bibliotekets

Kun få sekunders film er bevaret af optagelser fra centralbiblioteket i Vejle, men personen, der taler med damen uden for indgangsdøren kan med sikkerhed identificeres som lederen, bibliotekar H. Hvenegaard Lassen, som netop var udpeget af Jørgen Banke til at medvirke i biblioteksfilm. (Det danske Filminstitut, kopi fra filmen)

daværende leder, H. Hvenegaard Lassen, hvis skaldede isse ses, da han letter på hatten.

Forespørgsler rettet til Vejle Bibliotek og andre steder, hvor resten af filmen kunne tænkes opbevaret for eftertiden har desværre været resultatløse, men det betyder naturligvis ikke, at filmens øvrige sekvenser, herunder de manglende fra Vejle, altså muligvis Silkeborg, Aarhus og Kalundborg helt og aldeles kan betragtes som borte i dag. De er blot ikke registrerede nogen steder.

Biblioteksfilm fra 1922 blev "anmeldt" blandt biblioteksfolk året efter dens forevisning, idet den omtaltes på Danmarks Biblioteksfor-
enings årsmøde i 1923 i Silkeborg. Denne begivenhed blev grundigt omtalt og refereret i den lokale dagspresse. Den 18. juni 1923 skrev Silkeborg Avis udførligt om årsmødets forløb, og under omtalen af

”Aarsmødets 2den Dag” og ”Formandens Beretning” anførtes følgende: ”Foreningen har ligeledes Andel i en Film, men den er ikke saa god, som man havde ventet.” Den kritiske kommentar fandt imidlertid ikke vej til det officielle mødereferat fra årsmødet, men til gengæld omtales bogudstillingen i 1922, som jo var den egentlige anledning til optagelsen af biblioteksfilmen. Det fremgår af omtalen i Bogens Verden, men også i avisartiklernes referater fra det førnævnte årsmøde i 1923, at der blandt medlemmerne af Danmarks Biblioteksforening herskede enighed om, at bogudstillingen og i det hele taget bogugen i København, Odense og Århus var en succes. De indbudte repræsentanter for Provinsboghandlerforeningen og forlagsboghandler Fr. Gad, som havde givet et diskussionsoplæg om samarbejdsmuligheder mellem biblioteker og boghandlere på årsmødet, udtrykte ønske om ”et stedse stærkere Samarbejde”. (10) Biblioteksfilmen fra 1922 blev 13 år senere, i 1935, meget kort omtalt af Jens Aarsbo i hans jubilæumsskrift *Bibliotekerne og Samfundet*, udgivet i anledning af Københavns Kommunebibliotekers 50-års jubilæum. I afsnittet om samarbejdet med folkeoplysende institutioner anførte Aarsbo kortfattet følgende:

”En anden Form for Samarbejde har fundet Sted i Tilknytning til Oplysningsmøder og Udstillinger. Ved Bogudstillingen i Industriforeningen i September 1922 vistes en Film af Bibliotekernes Virksomhed.”¹¹

Perspektivering

Biblioteksfilmen fra 1922 opfylder de kriterier, der skal til, for at den kan betragtes som en moderne dokumentarfilm. Den var en del af et folkeoplysende projekt og indgik i agitationen for læsningens udbredelse, bøgernes og bibliotekernes benyttelse. Filmens tilskuere fik lejlighed til at opleve et autentisk miljø, altså folkebiblioteket og de mennesker, der færdedes dér til dagligt, i små hverdagsagtige hændelser, redigerede efter en drejebog med vægt på de førnævnte elementer fra Griersons i dag klassiske definition med en aktuel behandling og fremstilling af virkeligheden på filmskaberens præmisser.

Opsporingen af den første danske biblioteksfilm er naturligvis vigtig, set i et kulturarvsperspektiv og som sådan fortjener den at blive registreret og sikret for eftertiden. Den er en del af vor danske ikke trykte bibliotekshistorie, men desuden er det rimeligt, at stille spørgsmålet om, hvorvidt den i øvrigt fik nogen konsekvenser for eftertiden?

Filmens succes var åbenbart begrænset efter omtalen på årsmødet i Danmarks Biblioteksforening i 1923 at dømme. Der var under alle omstændigheder tale om en lejlighedsfilm optaget til forevisning på bogudstillingen i efteråret 1922. Alligevel tyder noget på, at den faktisk fik en betydning, idet dens ankermand, Jørgen Banke, også kom til at spille en meget central rolle for udarbejdelsen af den følgende biblioteksfilm fra 1940, som han instruerede sammen med Thomas P. Hejle.¹² Det har givet vis ikke været uden betydning, at Jørgen Banke havde erfaring fra tidligere med filmmediet. Sidstnævnte film *Ungdom og Bøger* udmærkede sig ved, både at kunne forevises som stumfilm og talefilm – og det er morsomt at et af denne films gennemgående temaer var baseret på H. C. Andersens historie om *Nissen og Spækhøkeren*.

Det er næppe en tilfældighed, idet filosofen, den navnkundige professor Harald Høffding, faktisk i det førømtalte udstillingskatalog *Bogudstillingen 1922* i sin glimrende kortfattede artikel *I Bøgernes Verden* omtalte den selvsamme historie af H. C. Andersen. Et citat fra artiklen sammenfatter egentlig på udmærket vis, det som altså kan tolkes som kvintessensen af hovedbudskabet i den film, som nu i mange år er blevet betragtet som den *første* danske biblioteksfilm, men som nu må rykke tilbage på andenpladsen:

”At læse en god Bog er som at tale med en Ven, der bringer os Budskab fra fjernt og nær. Og som vi ikke vil undvære at se vor Vens karakteristiske Ansigt, medens han giver sin Beretning, saaledes har det sin Betydning, at vor Bog har et Udseende, der tiltaler. Det kan være Bogens ærværdige Alder, der stemmer os, eller det kan være den smagfulde og til Indholdet passende Udstyrelse, der bidrager til det Indtryk, den gør paa os. Naturligvis kommer ikke Alt an derpaa. Da den lille Nisse

i Andersens Eventyr gennem Nøglehullet saa Studenten læse i de lasede Blade, han havde reddet i Spækhøkerens Bøtte, saa han et Lysskær hæve sig op fra Bladene, og Alt stod nu for ham i større og herligere Skikkelse end før. Skæret var Genskin af den Bevægelse, den unge Mands Sind kom i ved Læsning af det herlige Værk, han havde reddet sig. Den lille Nisse fik et Indblik i Herligheden og Glæden ved de Skatte, der kan hæves ud af en Bogs Blade og som enhver Læser, der paa rette Maade fordyber sig i sin Bog, kan lære at kende af egen Erfaring. Livet vilde ofte være ringe og snevert, naar vi ikke gennem Bøgernes Verden kom i Forbindelse med Tingenes Orden. Det er intet Tilfælde, at de Religioner, der har været af størst Betydning for europæisk Kultur, var Bogreligioner. Ofte har det vel ført til udvortes Bogstavtro. Men det er kun sket, naar der ikke læstes med Selvstændighed, – naar det læste ikke sammenholdtes med egne personlige Erfaringer. I Læserens Sind skal Bogens Indhold mødes med, hvad han paa egen Haand har faaet ud af Livet; kun da kommer Bogen til sin fulde Ret og gør sin fulde Virkning.”¹³

Ud over at filmen fra 1922 åbenbart har virket som inspirationskilde til den efterfølgende biblioteksfilm 18 år senere, er den også et vidnesbyrd om, hvorledes folkebibliotekets funktion i samtiden, altså blot to år efter vedtagelsen af Danmarks første bibliotekslov i 1920, blev opfattet af ledende biblioteksfolk.

Folkebiblioteket var stedet, hvor

- borgerne kunne indhente forskellige informationer og oplysninger om snart sagt hvad som helst ud fra devisen ”biblioteket har svaret”
- spørgsmål af betydning for udøvelsen af et erhverv kunne søges besvaret
- viden om kultur og kulturelle, herunder kulturhistoriske emner forefandtes

- viden, information, kultur og oplysning blev stillet vederlagsfrit til rådighed
- materialerne var opstillet i en orden og umiddelbart tilgængeligt for lånerne

Med andre ord: De opgaver, som også blev løst på folkebibliotekerne i 1922, hører stadig til blandt deres kerneydelser i dag. Set i det perspektiv er den første biblioteksfilm et vigtigt stykke kulturarv, som medvirker til at fremme forståelsen for de traditioner, som vore dages folkebiblioteker bygger på.¹⁴

NOTER

- 1) Thorsen, 1992, s. 144; Dyrbye, 2005, s. 125 & s. 172
- 2) Schepelern et al., 2010, s. 217 ff.; Hardy, 1966; de danske dokumentarfilm fra stumfilmens dage er kun stedmoderligt behandlet i fx Engberg 1987 & 1990, samt Dansk Mediehistorie, bd. 2 1880–1960, 1997.
- 3) Bogens Verden, 1922, s. 148–149; Dumreicher (red.) Bogudstillingen 1922
- 4) Brev fra Jørgen Banke til Harald Hvenegaard Lassen, 16. 8. 1922, Vejle Bibliotekernes arkiv: A 10104 1914–1923, lbnr. 193. – Helle Hvenegård-Lassen takkes for hjælp i forbindelse med lokaliseringen af brevet.
- 5) Brev fra Carl Dumreicher til Johannes Høirup, 23. 8. 1922; brev fra Jørgen Banke til Johannes Høirup, 30. 8. 1922, Danmarks Biblioteksforenings Arkiv
- 6) Bogens Verden, 1922, s. 191, s. 221–222 & s. 288
- 7) DFI – Filmarkivet – Københavns kommune biblioteker (DK, 1922), kopi 1, 35 mm nitrate, 203 m.
- 8) Aarsbo, 1935, s. 194
- 9) Hvenegaard Lassen, 1962, s. 324
- 10) Et gruppebillede, udateret fotografi, af personalet på Københavns Kommunebiblioteker findes gengivet i: Aarsbo, 1935, s. 202, hvoraf ligheden mellem én af filmens medvirkende og Kjeld Hasselbalch-Larsen på fotografiet er slående; en særlig tak rettes til bibliotekar Helle Hvenegård-Lassen, Lyngby, som medvirkede til identifikationen af to medvirkende i filmen, henholdsvis hendes farfader, Harald Hvenegaard Lassen, Centralbiblioteket i Vejle, og førnævnte Kjeld Hasselbalch-Larsen, Københavns Kommunebiblioteker.
- 11) Bogens Verden, 1923, s. 124–131; *ibid.* s. 125–126; Silkeborg Avis, 18. juni 1923; Aarsbo, 1935, s. 221
- 12) Dyrbye et al., 2005, s. 125

- 13) Høffding i: Dumreicher (red.) Bogudstillingen 1922, s. 12
- 14) I forbindelse med udarbejdelsen af artiklen og research hertil skal rettes en særlig tak til overassistent Kate Corneliussen, Det Informationsvidenskabelige Akademi, bibliotekar Helle Hvenegård-Lassen; arkivar, konservator Karin Bonde Johansen og daværende studentermedhjælp, cand.scient.bibl. Jakob Øllgaard, Det Danske Filminstitut, Filmarkivet; bibliotekar Søren Brunbech & bibliotekschef Lone Knakkegaard, Vejle Bibliotekerne; arkivleder, bibliotekar Lis Thavlov, Silkeborg Bibliotekerne; bibliotekar Margit Fischer, Århus Kommunes Biblioteker; bibliotekar Bent Andersen, Kalundborg Kommunes Biblioteker.

LITTERATUR

- Dumreicher, Carl (red.): Bogudstillingen 1922. Bogudstillingen i Industriforeningen 16. til 28. September 1922: København, 1922
- Dyrbye, et al.: Det stærke folkebibliotek. Danmarks Biblioteksforening: København, 2005
- Engberg, Marguerite: Dansk Filmhistorie 1896-1985. Et kompendium. C. A. Reitzels Forlag: København, 1987
- Engberg, Marguerite: Danish Films - Through the Years. The Danish Film Institute: Cph. 1990
- Hardy, Forsyth (Ed.): Grierson on Documentary. Edited and Compiled by Forsyth Hardy. Faber and Faber Ltd.: London, 1966
- Hvenegaard Lassen, Harald: De danske folkebibliotekers historie 1876-1940. Dansk Bibliografisk Kontor: København, 1962
- Høffding, Harald: I Bøgernes Verden. I: Dumreicher, Carl (red.): Bogudstillingen 1922. Bogudstillingen i Industriforeningen 16. til 28. September 1922: København, 1922. S. 11-14
- Jensen, Klaus Bruhn: Dansk Mediehistorie Bind 2 1880-1920 1920-1960. Samleren: København, 1997
- Schepelern, Peter (red.): Filmleksikon. 2. udg. Gyldendal: København, 2010.

Thorsen, Leif: De danske folkebiblioteker 1940-1983. Dansk BiblioteksCenter: København, 1992

Aarsbo, J.: Bibliotekerne og Samfundet. Københavns Kommunebiblioteker gennem 50 Aar: 1885-1935. Udgivet af Københavns Kommunebiblioteker. P. Haase og Søns Forlag: København, 1935

KILDER

Bogens Verden, årg. 1922 og 1923

Danmarks Biblioteksforenings Arkiv, breve 1922

DFI – Filmarkivet – Københavns kommune biblioteker (DK, 1922), kopi 1, 35 mm nitrate, 203 m.

Pakke vedkommende Bogudstillingen 1922. Det Kongelige Bibliotek. Opstill. Sign.: I 251 4°

Silkeborg Avis

Vejle Bibliotekernes Arkiv